

דוח מחקר

תכנית המנטורים - ליווי אישי לצעירים עם מוגבלות ("נתיב לעצמאות"): מחקר הערכה

יונתן אייל ♦ ליטל ברלב ♦ דורי ריבקין

המחקר נערך במימון ג'וינט ישראל - מסד נכויות

תכנית המנטורים - ליווי אישי לצעירים עם מוגבלות ("נתיב לעצמאות"): מחקר הערכה

דורי ריבקין

ליטל ברלב

יונתן אייל

המחקר נערך במימון ג'וינט ישראל - מסד נכויות

יולי 2016

ירושלים

תמוז תשע"ו

עריכת לשון: רעיה כהן
תרגום לאנגלית: נעמי הלסטד
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאירס-ג'וינט-ברוקדייל

ת"ד 3886

ירושלים 9103702

טלפון : 02-6557400

פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : <http://brookdaleheb.jdc.org.il>

פרסומים נוספים של מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בנושא

מילשטיין, א'; ריבקיין, ד'. 2015. פיתוח מודל אפקטיבי של דיור נתמך בקהילה לאנשים עם מוגבלויות:
מחקר הערכה. דמ-700-15

ריבקיין, ד'; מילשטיין, א'. 2015. תכנית "מסד נכויות" לליווי הורים עם מוגבלויות במסגרת מכון אדלר:
מחקר הערכה. דמ-703-15

נאון, ד'; הדר, י'; כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; ואזן-סיקרון, ל'; קונסטנטינוב, ו'. 2014. בעלי מוגבלות צעירים
בישראל: השתלבות בתעסוקה – משאבים, חסמים וצרכים. דמ-650-14

לוי, ד'; כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'. 2014. "מחסות לעצמאות" – ליווי בוגרי מעונות רשות חסות הנוער: מחקר
הערכה. דמ-661-14

אמיתי, ג'; רענן, ר'; כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; ריבקיין, ד'. לא פורסם. מעבר לבגרות בקרב אוכלוסיות במצבי
סיכון - צרכים והתערבויות (מסמך רקע לאשלים) 2011.

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, גבעת הג'וינט,
ירושלים 9103702, טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

ניתן לעיין בפרסומים אלה גם באתר המכון: <http://brookdaleheb.jdc.org.il>

תמצית המחקר

התכנית

תכנית המנטורים "נתיב לעצמאות" הנה תכנית מעבר לחיים עצמאיים לצעירים עם מוגבלות, גילאי 21–35, המשתתפים במידה מועטה בלבד בפעילות בחברה ובקהילה. התכנית מכוונת לצעירים עם מגוון מוגבלויות ונועדה לאפשר להם עיסוק משמעותי ולסייע להם להתקדם במימוש מטרותיהם תוך קידום תפקוד עצמאי בקהילה. לשם כך המשתתפים מקבלים ליווי לפי העקרונות של שירות מוכוון אדם.

התכנית הנה פרי יוזמה של מסד נכויות – שותפות של ג'וינט ישראל, ממשלת ישראל וקרן משפחת רודרמן, אשר מממנת את התכנית ומפקחת על מהלכה. עמותת "כיוונים" מפעילה פיילוט של התכנית באזור הגליל המערבי מאז יוני 2012. מרבית המשתתפים נטלו חלק בתכנית במשך כארבעה חודשים ומקצתם לפרקי זמן ארוכים יותר, עד שנה. עד מועד כתיבת הדוח (מארס 2016) השתתפו בתכנית 60 איש.

מחקר ההערכה

מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בחן את תכולת תפקיד המנטורים ואת אופי פעילותם, את השפעת התכנית וכן היבטים הנוגעים באפשרות להרחיב את התכנית למישור הארצי.

הנתונים נאספו בין דצמבר 2013 לדצמבר 2014 ממספר מקורות:

- ♦ ראיונות עם משתתפי התכנית (ראיינו 16 מבין 29 משתתפים)
- ♦ צוות המנטורים
- ראיונות עומק על אודות עבודתם בתכנית (הצלחות, אתגרים ולקחים)
- מידע מפורט על ההתקדמות של כל אחד מן המשתתפים ועל צרכים נוספים שלו
- ♦ משרד הרווחה והשירותים החברתיים - ראיונות עומק עם נציגי המשרד
- ♦ מסד נכויות, ג'וינט ישראל - ראיון עומק עם מנהלת התכנית במסד.

ממצאים

מאפייני המשתתפים

למשתתפים שראיינו מגוון סוגי מוגבלות: מוגבלות ראייה, מוגבלות שמיעה, מוגבלות פיזית, לקות למידה/הפרעת קשב וריכוז, אספרגר, ואפילפסיה. ל-7 מן המשתתפים שראיינו יש יותר ממוגבלות אחת.

- ♦ גיל המשתתפים שראיינו הוא בין 21 ל-40, והגיל הממוצע הוא 28.6.
- ♦ רובם מתגוררים עם הוריהם.
- ♦ רובם סיימו בית ספר תיכון ללא תעודת בגרות.
- ♦ לפני הצטרפותם לתכנית לא היו מעורבים בפעילות משמעותית מחוץ לבתייהם.

יישום התכנית

- ♦ אנשי מקצוע ובני המשפחה של צעירים עם מוגבלויות אשר שמעו על התכנית גילו בה עניין רב, והפצת המידע על אודותיה עזרה לרתום משתתפים לתכנית.
- ♦ התכנית נמשכה בדרך כלל בין שלושה לעשרה חודשים, בהתאם לצורכי כל משתתף ומשתתף, וכללה עד 80 שעות למשתתף.
- ♦ רוב המפגשים נערכו מחוץ לבית המשתתף, למשל בבית קפה, כדי לעודד יציאה של המשתתפים לסביבה.
- ♦ המפגשים התמקדו בזיהוי המטרות האישיות אשר המשתתף רצה לקדם. רוב המשתתפים העלו את נושא התעסוקה. נושאים שכיחים נוספים היו לימודים, דיור וחיי חברה.
- ♦ חלק מן המפגשים הוקדשו לשיחות עם המשתתף, חלק לפעילויות כגון ליווי לפגישות עם גורמים שונים (למשל למקומות עבודה אפשריים, למוסדות לימוד או למשרדי ממשלה לצורך קבלת שירותים) וחלק להתנסויות לשם קידום עצמאות אישית (למשל נסיעה בתחבורה ציבורית).
- ♦ צוות התכנית יצר קשרים עם גורמים שונים לשם איסוף מידע על אפשרויות שמתאימות לכל משתתף ועל אפשרויות התמיכה העומדות לפניו.
- ♦ לדברי צוות התכנית, חלק מן המשפחות תמכו במשתתפים וסייעו למהלך התכנית, ואילו משפחות אחרות הערימו קשיים ואף התנגדו.

תוצאות התכנית

- ♦ שביעות רצון המשתתפים מן התמיכה והליווי שקיבלו מן המנטורים גבוהה מאוד.
- ♦ נכון לקיץ 2014:
 - על-פי דיווח הצוות, רוב המשתתפים השיגו לפחות מטרה אחת במלואה ומיעוטם השיגו מטרות באופן חלקי בלבד.
 - להערכת המשתתפים, מידת ההצלחה בהשגת המטרות הייתה נמוכה יותר.
- ♦ ההבדל בין דיווחי הצוות לדיווחי המשתתפים נובע ככל הנראה מנטייתם של אנשי הצוות להתייחס להשגת יעדי ביניים (כגון ריאיון עבודה) לעומת נטייתם של המשתתפים להתמקד בהשגת מטרות סופיות (כגון השמה בעבודה).
 - לפי דיווח 16 המשתתפים המרואיינים:
 - 3 מהם לומדים.
 - 7 מהם עובדים, מרביתם בשוק החופשי.
 - אצל 4 מהם חל שיפור בחיים החברתיים מאז שהצטרפו לתכנית.
 - 5 התחילו להשתתף בפעילות פנאי מוסדרת.
 - 3 יצרו זוגיות חדשה.

♦ צוות התכנית בחן חודשים אחדים לאחר סיום המחקר את התקדמותם של כל 29 המשתתפים בתקופת המחקר.

■ 21 השיגו הצלחה לפחות באחד מן התחומים הבאים :

- מציאת תעסוקה
- יציאה ללימודים
- יציאה לדיור עצמאי
- השתתפות בתכנית לצעירים
- מימוש זכויות במסגרת סל שיקום.

♦ השפעות נוספות של התכנית על המשתתפים, לפי דברי הצוות :

- עלייה בנכונות לקבלת המוגבלות
- שיפור בדימוי העצמי
- מעבר מפסיביות לפעילות לשיפור חייהם.

♦ גורמים התורמים להצלחת התכנית מבחינת המשתתף, להערכת הצוות :

- הכרה של המשתתף במוגבלותו
- פניות רגשית של המשתתף
- נייודות המשתתף (על המשתתף להגיע למפגשים וליטול חלק בפעילויות נוספות)
- שיתוף פעולה עם גורמים בקהילה כגון עובדי רווחה
- משפחה התומכת בהשתתפות הצעיר בתכנית ובהתקדמות שלו לעצמאות.

מסקנות ונושאים לדיון

1. מסגרת העסקה והכשרה למנטורים

לרקע המקצועי ולהכשרת המנטור חשיבות מכרעת להצלחת התכנית, ובייחוד לחניכת מנטור חדש על-ידי מנטור ותיק.

בנוסף, כדי להקל את החיפוש אחר מנטור מתאים לכל אחד מן המשתתפים, שיהווה מודל הולם בעבורו, יש להקפיד על צוותי עבודה מגוונים.

2. עבודת צוות

עבודת המנטור מאתגרת ונעשית ברובה ביחידות עם המשתתף. על צוות המנטורים להיות גדול דיו כדי שיוכל להוות קבוצת תמיכה מקצועית ורגשית למנטורים.

3. הגדרת מטרות

המנטור מסייע למשתתף בהגשמת המטרות שבחר. חשוב להגדיר מטרות ביניים ומטרות סופיות (כגון הגשת מועמדות ללימודים לעומת תחילת לימודים). יש מקום לחשוב עד כמה על הצוות להיות מעורב בבחירת המטרות על-ידי המשתתפים.

4. תעסוקה

המנטורים והמשתתפים דיברו על מרכזיותה של התעסוקה עבור המשתתפים. יש להרחיב את הידע של המנטורים בנושא, כך שיוכלו לתמוך במשתתפים בכניסה לשוק העבודה. מומלץ לשקול לשלב בתכנית מתאם תעסוקה, כדי לסייע למנטורים, או לעבוד ישירות עם המשתתפים.

5. אוכלוסיות שאינן משתתפות בתכנית

התכנית גייסה משתתפים ברחבי הגליל המערבי, אך למרות מגוון האוכלוסייה באזור כמעט כל המשתתפים היו יהודים לא דתיים. כדי שהתכנית תוכל לשרת אוכלוסיות נוספות (כגון חרדים וערבים), בהתאם לכוונת מפעיליה, יש צורך לבחון איך להתאימה מבחינה תרבותיות, כולל איך לגייס אנשי צוות מתאימים.

6. משך הליווי

לתחושת צוות התכנית, משך הליווי מתאים. כיום הוא עומד על כארבעה חודשים. עם זאת, הצוות סבור שחשוב לאפשר לחלק מן המשתתפים להישאר בתכנית עד שנה, כפי שנעשה עד כה אם התעורר הצורך. הגמישות במשך התכנית חיונית למתן מענה למשתתפים בהתאם לצורכיהם האישיים.

7. מעקב בתום התכנית

המשתתפים בתכנית שייכים לאוכלוסייה חלשה במיוחד אשר עשויה להזדקק לסיוע ותמיכה לאורך זמן. לכן יש לבחון את האפשרות למסד מעקב טלפוני אחר המשתתפים מספר חודשים עד שנה לאחר סיום התכנית.

8. דגם התערבות קצר מועד

אנשי הצוות ציינו כי בפועל יש שני דגמי התערבות וטיפול אופייניים :
הליך קצר מועד : מתן מידע והכוונה למשתתף וקישור בינו לבין שירות מסוים.
הליך מלא : מתן מידע והכוונה, קביעת מטרות ופעולות, וצעדים להשגת המטרות המבוקשות.
אצל רוב המשתתפים יושם ההליך המלא. עם זאת ישנה בקרב הצוות תחושה שההליך הקצר מתאים לחלק מן המשתתפים ויש לראות בו חלק משיטת ההפעלה של התכנית.

9. תיעוד התכנית

לתכנית אין מודל הפעלה כתוב, אשר יוכל לשמש ליישומה והטמעתה בעתיד.

בעקבות ממצאי המחקר התכנית נתונה בימים אלו בתהליכי הרחבה.

דברי תודה

ברצוננו להודות לכל מי שסייע לנו בביצוע המחקר ובהכנת דוח זה: למיכל טבקמן ומיכל טנא רינדה, מנהלות התכנית בג'וינט ישראל - מסד נכויות; ל-ורד טלר, זוהר אליוסף, עדי סגל-טקסיאק ומיכל מולר מצוות המנטורים של עמותת כיוונים וכן לחברי ועדת ההיגוי של התכנית.

אנו אסירי תודה למשתתפי התכנית אשר שיתפו אותנו בניסיונם האישי.

ללא כל אלה המחקר והדוח לא היו מתאפשרים.

כמו כן אנו מודים לעמיתינו במכון ברוקדייל: לרעיה כהן על העריכה, לנעמי הלסטד וקארי זלסון ורשבסקי על תרגום התמצית לאנגלית ועריכתה וללסלי קליינמן על הבאת הדוח לדפוס.

תוכן העניינים

1	1. מבוא
1	2. סקירת ספרות
1	2.1 המעבר לבגרות אצל צעירים עם מוגבלות
2	2.2 תכניות לתמיכה במעבר לבגרות אצל צעירים עם מוגבלות
2	2.3 "שירות מוכוון אדם"
2	2.4 מושג המנטור
3	3. תכנית המנטורים "נתיב לעצמאות"
3	3.1 מטרות התכנית
3	3.2 אוכלוסיית היעד
3	3.3 אופן הפעולה של התכנית
4	4. מטרות המחקר
4	5. שיטת המחקר
5	6. ממצאים
5	6.1 מאפייני המשתתפים
7	6.2 יישום התכנית
14	6.3 תוצאות התכנית
18	7. מסקנות ונושאים לדיון
18	7.1 ייחודיות התכנית בדרכי הפעולה ובמענה שהיא נותנת
18	7.2 אופייה המיוחד של עבודת המנטורים
18	7.3 מסגרת ההעסקה וההכשרה של המנטורים
19	7.4 הגדרת מטרות
19	7.5 תעסוקה
19	7.6 אוכלוסיות שאינן משתתפות בתכנית
20	7.7 משך הליווי
20	7.8 מעקב
20	7.9 דגם התערבות קצר מועד
20	7.10 תיעוד התכנית
21	ביבליוגרפיה
22	נספח א : סוגי המוגבלויות של משתתפי התכנית
23	נספח ב : תוצאות התכנית

רשימת הלוחות

פרק 3: תכנית המנטורים "נתיב לעצמאות"

4 לוח 1 : הראיונות עם משתתפי התכנית

פרק 6: ממצאים

6 לוח 2 : סוגי המוגבלויות של המרואיינים, על-פי הצוות

6 לוח 3 : השכלת המרואיינים

9 לוח 4 : המטרות האישיות על-פי דיווחי המשתתפים והצוות

10 לוח 5 : הנושאים שבהם עסקו המפגשים, על-פי דיווחי המשתתפים

14 לוח 6 : שביעות רצון של ההמשתתפים מהיבטים בקשר עם המנטור

15 לוח 7 : המטרות האישיות שהמשתתפים והצוות החליטו עליהן ומידת השגתן, לפי המרואיינים ולפי הצוות

17 לוח 8 : תחומי ההישגים בתכנית, על-פי דיווח צוות התכנית

נספח א: סוגי המוגבלויות של משתתפי התכנית

22 לוח א1 : משתתפי התכנית במועד המחקר לפי מוגבלות, על-פי דיווח הצוות

נספח ב: תוצאות התכנית

23 לוח ב1 : הישגי המשתתפים בתכנית במועד המחקר, על-פי דיווח צוות התכנית בדצמבר 2014

1. מבוא

תכנית המנטורים "נתיב לעצמאות" הנה תכנית מעבר לחיים עצמאיים המיועדת לצעירים מעל גיל 21 עם מוגבלות (פיזית, נפשית, או שכלית) אשר משתתפים במידה מועטה בלבד בפעילות בחברה ובקהילה. כדי להתגבר על קשייהם ניתן לצעירים ליווי אישי בתחומים כגון לימודים ורכישת מקצוע, תעסוקה, קשרים חברתיים ותפקוד עצמאי יום יומי. התכנית הנה פרי יוזמה של מסד נכויות, שותפות של ג'וינט ישראל, ממשלת ישראל וקרן משפחת רודרמן, אשר מממן את התכנית ומפקח על מהלכה. התכנית מופעלת במתכונת מצומצמת מיוני 2012 באזור הגליל המערבי על-ידי עמותת "כיוונים" – פיילוט לקראת הרחבת התכנית בהמשך. עד מארס 2016 השתתפו בפיילוט 60 איש. המחקר המוצג להלן בחן את תכנית הפיילוט כדי לספק בסיס של מידע להחלטה על הטמעתה ולבחון כיוונים לפיתוחה בהמשך.

המחקר יפתח בסקירת הספרות הרלוונטית ובהצגת התכנית, על מטרותיה ואופן הפעלתה. לאחר מכן יפורטו המטרות ושיטת המחקר. פרק הממצאים בהמשך יתייחס ליישום התכנית ולתוצאותיה. לבסוף יובאו מסקנות ונושאים לדיון שעניינם יישום התכנית וכיוונים להפעלתה בעתיד.

2. סקירת ספרות

2.1 המעבר לבגרות אצל צעירים עם מוגבלות

דוח של המשרד לשירותי חינוך מיוחד ושיקום שפורסם בארצות הברית עוסק בצורך בשירותים ייחודיים במעבר לבגרות של אוכלוסיית בעלי מוגבלות. הדוח מצביע על הנטייה של צעירים אשר למדו במסגרות לחינוך מיוחד להיות מובטלים או להימצא בתת-תעסוקה, לא להיות עצמאים ולהשתתף באופן מוגבל בלבד בפעילות חברתית וקהילתית (Blalock & Patton, 1996). גם בישראל ניכר הצורך בשירותי מעבר ייחודיים לצעירים עם מוגבלות כדי להכניס למעבר מנעורים לבגרות ולסייע להם להתרגל לצרכים ולתפקידים החדשים. לשם כך על הצעירים להתגבר על אתגרי תעסוקה, לימודים ורכישת השכלה ומקצוע (כאמצעי להשתלבות בתעסוקה), מגורים עצמאיים, ניהול כספים אישיים, קשרים חברתיים והשתייכות למסגרת חברתית (נאון, 2009). לפי קטן (2009) התפתחות אישית תקינה של צעירים, מיצוי הפוטנציאל שלהם והשתלבות בחברה מחייבים השגת כמה יעדים עיקריים:

1. השתלבות במסגרות שתאפשרנה לימודים גבוהים ו/או רכישת מקצוע
2. השתלבות בתעסוקה שתבטיח הכנסה הולמת וסיפוק אישי
3. דיור הולם
4. השתלבות במסגרות חברתיות נורמטיביות שתספקנה תחושת שייכות וזהות ותאפשרנה מעורבות חברתית.

לדברי קטן (2009) השירותים לצעירים בסיכון, ובהם צעירים עם מוגבלות, המופעלים כיום בישראל מכוונים אמנם למגוון הצרכים של הצעירים אך הם משרתים רק חלק מן הצעירים בעלי הצרכים האלה ומספקים להם מענה חלקי בלבד.

במספר מדינות, ובהן ישראל, תקופת ה"צעירות" נמשכת עד גיל מאוחר מבמדינות אחרות אצל צעירים בכלל (מגיל 18 עד 30), ואצל צעירים עם מוגבלות בפרט (אזרחי, הנלה ואחרים, 2007). למרות זאת, תכניות המעבר בישראל מיועדות בעיקר לצעירים ובני נוער עד גיל 21 בלבד. יש רק מעט תכניות לצעירים מבוגרים יותר (שרעבי ומרגלית, 2012). ברור, אם כן, שיש צורך בתכניות מעבר המיועדות לשכבות הגיל המבוגרות יותר.

2.2 תכניות לתמיכה במעבר לבגרות אצל צעירים עם מוגבלות

עד היום התמקדו תכניות המעבר לצעירים עם מוגבלות בעיקר בהשתלבות בעבודה. מעבר לכך, השירותים הקיימים כיום, כמו מרכזי צעירים, נותנים מענה לאוכלוסייה עם מוטיבציה ללמוד או לעבוד, ואינם מיועדים לצעירים שאין להם מוטיבציה להגיע אל השירות (קטן, 2009). היום מתפתחת התייחסות רחבה ורב-ממדית המתחשבת בצורכי היחיד ורצונותיו וכן בתפיסות משפחתו ומנסה להתאים את התכניות לאפשרויות המשתנות עם הזמן. תכניות המעבר אינן מצטמצמות רק לתחום התעסוקה אלא מתייחסות למגוון רחב של נושאים התורמים לאיכות החיים. השינוי בתכניות מיועד למלא את הצורך בתכניות מורכבות הכוללות היערכות בהתאם למשאבים האישיים והמערכתיים העומדים לרשות צעירים עם מוגבלות ובהם המוטיבציה שלהם, ומביאות בחשבון גורמי סיכון וחסמים שמונעים או מעכבים את התפתחותם של הצעירים (שרעבי ומרגלית, 2012).

2.3 "שירות מוכוון אדם"

גישת השירות מוכוון האדם היא גישה שהולכת ומוטמעת בשירותים לאנשים עם מוגבלות בשנים האחרונות. תכנון מוכוון אדם הוא תהליך של הקשבה ולמידה מתמשכות הממוקדות במה שחשוב ללקוח בהווה ובעתיד ובפעולה בשיתוף משפחתו וחבריו לקראת השגתם (Sanderson, 2000). להלן עקרונות השירותים מוכווני האדם:

- ♦ האדם במרכז התהליך.
- ♦ האדם, משפחתו וחבריו שותפים לתכנון התהליך.
- ♦ התכנית האישית משקפת את מה שחשוב לאדם, את היכולות שלו ואת התמיכה שהוא זקוק לה.
- ♦ התכנית משקפת את מה שיהיה אפשרי בכלל/בעתיד ולא רק את מה שזמין בהווה.
- ♦ התכנית מסתמכת ככל האפשר על משאבי הקהילה.
- ♦ הפעולות שנובעות מן התכנית מעודדות הזדמנויות ומיומנויות לביסוס יחסים בין-אישיים, הכלה חברתית וכבוד.
- ♦ התכנית מביאה לידי פעולה, בחינה, הקשבה מתמשכת ופעולה נוספת (Van Dam, Ellis & Sherwin, 2008).

2.4 מושג המנטור

מנטור הוא אדם מנוסה ובכיר בתחומו המקצועי, אשר מסייע לאדם בראשית דרכו להתפתח, ללמוד ולהתקדם לקראת מימוש היעדים שהגדיר לעצמו. תפקידו לכוון, להרחיב, לתמוך ולהעצים אדם אחר באמצעות מערכת יחסים המתמשכת על פני זמן מוגדר (מפעם, 2013).

3. תכנית המנטורים "נתיב לעצמאות"

תכנית המנטורים "נתיב לעצמאות" מכוונת לצעירים גילאי 21-35 עם מוגבלות פיזיות, נפשיות, או שכליות אשר אינם נוטים ליזום קשר ולהגיע באופן פעיל אל שירותים ותכניות המיועדים להם. מטרת התכנית לעזור לצעירים במימוש מטרותיהם, בהגעה לחיים עצמאיים ובשיפור איכות החיים בהתבסס על המשאבים האישיים והמערכתיים העומדים לרשותם. התפיסה העומדת בבסיס תכנית המנטורים היא גישת השירות מכוון האדם: צעירים עם מוגבלות, ובייחוד כאלה המתקשים ליצור קשר עם מסגרות ושירותים, יכולים להפיק תועלת רבה במעבר לבגרות מליווי פרטני תומך ומעצים של אדם מבוגר ומנוסה.

3.1 מטרות התכנית

להלן המטרות שנקבעו לתכנית (מסד נכויות, 2014):

1. קידום תפקוד עצמאי בקהילה והשתתפות בתחומי חיים משמעותיים לפי קביעת המשתתף, ובהם רכישת השכלה, השתלבות בתעסוקה, דיור עצמאי ופעילויות פנאי
2. מעבר ממצב של ניתוק ובידוד חברתי למעורבות אקטיבית
3. חיזוק וגיבוש של זהות עצמית ותחושת מסוגלות אישית.

3.2 אוכלוסיית היעד

אוכלוסיית היעד של התכנית היא צעירים עם מוגבלות גילאי 21-35 אשר משתתפים במידה מועטה בלבד בפעילות בחברה ובקהילה. התכנית מיועדת לצעירים עם מגוון מוגבלויות: פיזיות, חושיות, נפשיות, קוגניטיביות, אוטיזם בתפקוד גבוה ומוגבלות שכלית התפתחותית קלה-בינונית וכן לצעירים עם יותר ממוגבלות אחת.

3.3 אופן הפעולה של התכנית

במסגרת התכנית הצעירים מקבלים ליווי פרטני של מנטורים, אנשי מקצוע בתחום הטיפול. ייחודה של התכנית בכך שהשירות מגיע אל הצעיר עם המוגבלות ולא הוא אל השירות. המפגשים נערכים במרחב החיים של הצעיר: בית, משפחה, מרכז קניות וכדומה, ולא במרכז או במשרד של מספק השירות. יש בכך כדי להפחית מן הפורמליות, לאפשר קשר אישי בין המנטור למשתתף וכן להגביר את הסיכוי שישתתפו גם צעירים שאין להם אמון במערכת או שיש להם מוטיבציה נמוכה בלבד להשתלב בחברה ובקהילה.

המנטור והמשתתף מגדירים יחדיו את המטרות האישיות של המשתתף על בסיס צרכיו ורצונותיו. בהתאם למטרות נבנית למשתתף תכנית אישית אשר נוגעת לתחומים כגון השכלה, תעסוקה, דיור עצמאי ופנאי. בהמשך, המפגשים בין המנטור למשתתף מתמקדים בהשגת המטרות המוגדרות.

חלק ניכר מעבודת המנטור מוקדש לחיבור המשתתף למשאבים קיימים בקהילה שיכולים לסייע לו להשיג את המטרות שלו, כגון שירותי הרווחה ברשות המקומית, המוסד לביטוח לאומי וארגונים המספקים שירותים. כדי לסייע למשתתף להשיג את מטרותיו, לעתים קרובות המנטור מלווה אותו למפגשים עם גורמים רלוונטיים או מתווך ומסנגר בעבורו. כמו כן, המנטור מלווה את המשתתף בתרגול פעילויות יום

יומיות שהוא מתקשה בהן. מעבר למפגשים עצמם המנטור והמשתתף שולחים זה לזה מסרים כתובים ומקיימים קשר טלפוני. הוא מזהה את הצרכים, הרצונות והחוזקות של הצעיר ומעודד אותו לעבור מעמדה פסיבית לאקטיבית.

התכנית היא קצרת טווח, 3–10 חודשים, ויש אפשרות הארכה במקרים מיוחדים. לכל משתתף מוקצות עד 80 שעות עבודה של המנטור, והן מתפרשות על-פני תקופה זו.

צוות תכנית הפיילוט כלל שלושה מנטורים מן המקצועות עבודה סוציאלית, פסיכולוגיה וחינוך מיוחד. מנהלת תכנית הפיילוט היא עובדת ותיקה עם ניסיון רב בעבודה עם צעירים עם מוגבלות. לצוות רקע וניסיון בתחום הטיפולי, והוא פועל כקבוצה לתמיכה הדדית – רגשית ומקצועית.

4. מטרות המחקר

1. לבחון את יישום התכנית בשלב הראשוני שבו היא נמצאת
2. לבחון את תוצאות התכנית בשני תחומים: שביעות רצון המשתתפים והשגת מטרות התכנית
3. להעלות לדיון נושאים בעלי משמעות לפיתוח והטמעה של התכנית.

5. שיטת המחקר

המחקר התבסס על ארבעה מקורות מידע:

1. משתתפי התכנית

שאלון למשתתפים הועבר ל-16 מתוך 29 משתתפי התכנית במועד המחקר. רוב הראיונות התבצעו בטלפון. משתתפים שלא ניתן היה לראיינם בטלפון רואיינו פנים מול פנים או בדואר אלקטרוני.

הראיונות בוצעו בחודש יוני 2014, לאחר פנייה של צוות התכנית למשתתפים כדי לקבל את הסכמתם לראיינם ולאחר התייעצות עם אנשי "כיוונים" לגבי ההנגשות הנדרשות לכל משתתף.

לוח 1: הראיונות עם משתתפי התכנית

מספר משתתפים	סה"כ משתתפי התכנית
129 ¹	סה"כ רואיינו
16	בטלפון
12	פנים אל פנים בשל קשיי תקשורת שלא אפשרו ריאיון בטלפון
2	באמצעות דוא"ל, בשל מוגבלות תקשורתית
2	סה"כ לא רואיינו
13	סירבו לפנייה של צוות התכנית להתראיין
5	הליווי שלהם הסתיים ולא ניתן היה ליצור קשר אתם
3	בעיות תקשורת קשות ו/או מצב נפשי רגיש
3	התחילו את השתתפותם בתכנית זמן קצר לפני איסוף הנתונים והיה מוקדם מדי לראיינם
2	

¹ 29 הוא מספר משתתפי התכנית נכון למועד ביצוע הראיונות.

2. צוות המנטורים

המידע מצוות המנטורים נאסף בכמה אופנים :

- ♦ ריאיון חצי מובנה - בסך הכול רואיינו ארבעה מנטורים מעמותת "כיוונים": שלושה רואיינו באופן קבוצתי בחודש יולי 2014, ואחת, אשר סיימה את תפקידה, רואיינה בנפרד בחודש דצמבר 2013.
- ♦ שאלון לאנשי הצוות על אודות המשתתפים - השאלון עסק בנושאים שלגביהם היה קושי לקבל מידע ישירות מן המשתתפים (כגון סוג המוגבלות של המשתתפים) וכן בתפיסות אנשי הצוות לגבי השגת מטרות התכנית. איסוף הנתונים מהצוות באופן מובנה בוצע בחודש אוגוסט 2014.
- ♦ שיחה עם אנשי הצוות לצורך קבלת עדכון לגבי ההתקדמות של כל משתתף בתכנית. שיחה זו בוצעה בחודש דצמבר 2014.

3. משרד הרווחה והשירותים החברתיים

ריאיון חצי מובנה עם נציגי משרד הרווחה - רואיינו נילי דניאל, מפקחת ארצית על שירותים תומכים לקהילה באגף השיקום, ולילי אבירי, מנהלת השירות לטיפול באדם עם אוטיזם. הראיונות התקיימו בדצמבר 2013.

4. מסד נכויות, ג'וינט ישראל

ריאיון חצי מובנה עם מנהלת התכנית במסד נכויות, מיכל טבקמן. הראיון בוצע בחודש נובמבר 2014.

6. ממצאים

6.1 מאפייני המשתתפים

להלן מאפייני 16 המשתתפים שרואיינו :

גיל - בין 21 ל-40; גיל ממוצע – 28.6.

שניים מבוגרים מהגיל שהוגדר מקסימלי להשתתפות בתכנית (35). שישה היו בני 30 ויותר בעת ההצטרפות. **מין** - 9 גברים ו-7 נשים.

ארץ לידה - 12 ילידי ישראל, 2 ילידי ברית המועצות לשעבר, 1 יליד אתיופיה ו-1 יליד ארצות הברית.

מגורים - 11 מתגוררים עם הוריהם, 2 מתגוררים לבד, 1 עם בן זוג, 1 גר עם שותף. 10 מתגוררים בערים ו-6 ביישובים קטנים.

מוגבלויות - לוח 2 להלן מציג את מוגבלויות המשתתפים שרואיינו.

המוגבלויות השכיחות הן מוגבלות ראייה, לקות למידה/הפרעת קשב וריכוז ומוגבלות פיזית. ל-7 ישנה מוגבלות ביותר מתחום אחד.

לוח 2: סוגי המוגבלויות של המרואיינים, על-פי הצוות¹

סה"כ מספר המרואיינים	מספר מרואיינים
16	16
מוגבלות ראייה	6
לקות למידה/ קשיי קשב וריכוז	5
מוגבלות פיזית	5
מוגבלות שמיעה	3
אפילפסיה	3
מוגבלות נפשית	2
אספרגר	3

¹ בתשובה לשאלה על סוג המוגבלות שלהם, 6 מן המרואיינים דיווחו כי אין להם מוגבלות כלשהי. מספר מרואיינים נוספים התקשו לפרט מהי המוגבלות שלהם. לנוכח זאת הוחלט לקבל מצוות התכנית מידע על סוגי המוגבלויות של המשתתפים.

ל-6 יש מוגבלות מלידה, אצל 7 מן הנשים ואצל 2 מן הגברים המוגבלות הופיעה לאחר גיל 18. השכיחויות של סוגי המוגבלות של המשתתפים שהתראינו למחקר אינן שונות באופן משמעותי מאלה של כלל משתתפי התכנית. לפירוט סוגי המוגבלות של כלל המשתתפים בתכנית ראה נספח א.

לקבלה לתכנית לא נדרש אישור רשמי על קיומה של מוגבלות. צוות התכנית דיווח שכל מי שנוצר עמו קשר במסגרת התכנית אכן היה אדם עם מוגבלות. הצוות לא נתקל באדם ללא מוגבלות שהיה מעוניין להשתתף בתכנית. עם זאת, חברי הצוות סיפרו שחלק מן המשתתפים בתכנית אינם מכירים בעובדה שיש להם מוגבלות, ובמקרים אלה בדרך כלל גם קשה יותר לסייע להם.

יש בתכנית אנשים שטוענים שהם לא מוגבלים, ואז יותר קשה למצוא מקום מתאים כי הם מסרבים ללכת למקום שמיועד לאנשים עם מוגבלות. הכרה בזה שיש מגבלה הייתה מאפשרת למצוא להם מקום מתאים.

מסגרת לימודים בעבר - 4 למדו בבית ספר לחינוך מיוחד, 5 בכיתה מיוחדת בבית ספר רגיל ו-6 בכיתה רגילה בבית ספר רגיל.

השכלה - 10 סיימו בית ספר תיכון ללא תעודת בגרות מלאה. לשאר בגרות, תעודה על תיכונית או תואר אקדמי. לוח 3 להלן מציג את פירוט השכלת המרואיינים.

לוח 3: השכלת המרואיינים

סה"כ	מספר מרואיינים
16	16
תיכונית ללא בגרות	5
תעודת בגרות חלקית	5
תעודת בגרות מלאה	2
תעודה על-תיכונית	1
תואר אקדמי	2
לא השיב על השאלה	1

עבודה - 5 דיווחו כי עבדו בעת הצטרפותם לתכנית. לגבי אחד מהם צוות התכנית טוען כי עבד בעבר, אולם לא בעת הצטרפותו לתכנית.

מקצוע - 8 דיווחו כי יש להם מקצוע (ל-3 מזכירות רפואית ולאחרים – גרפיקה, הוראה, מוזיקולוגיה, קונדיטוריה, נגרות/מסגרות). מתוך ה-8 שיש להם מקצוע, רק 2 עבדו בעת הריאיון. שניהם עסקו במקצועם (אחד עבד במקצוע עוד לפני השתתפותו בתכנית, והשני מצא עבודה במקצוע במהלך התכנית).

מצב חברתי - 15 משתתפים אשר ענו על השאלה, השיבו שהם בקשר עם חברים או בני משפחה (שלא גרים אתם).

תדירות הקשר :

7 - לפחות פעמיים בשבוע

3 - בערך פעם בשבוע

3 - בערך פעם בשבועיים

1 - בערך פעם בחודש

1 התקשה להשיב מה תדירות הקשר.

משבר :

14 משתתפים חושבים כי אם יהיו במשבר או יעברו תקופה קשה ישנם אנשים שהם יכולים לסמוך על עזרתם.

2 התקשו להשיב על השאלה.

בדידות :

9 דיווחו כי הם חשים בדידות (4 לעתים קרובות ו-5 מדי פעם).

5 דיווחו כי אף פעם אינם חשים בדידות.

דת/לאום - רוב המשתתפים בתכנית עד היום הם יהודים, רובם חילונים.

לסיכום, המשתתפים שרואיינו עומדים ברובם בדרישות הגיל של התכנית ומייצגים מגוון רחב של מוגבלויות פיזיות וחושיות, ליקויי למידה/קשיי קשב וריכוז ומוגבלויות נפשיות. אצל רובם המוגבלות הופיעה בלידה או בילדות. מיעוט מקרב המשתתפים עבדו בעת ההצטרפות לתכנית. רובם המכריע של המשתתפים מתגוררים עם ההורים, אך לרובם יש קשרים חברתיים. לרוב המרואיינים יהיה למי לפנות בעת משבר. עם זאת כמחצית מן המרואיינים דיווחו על תחושות של בדידות.

6.2 יישום התכנית

6.2.1 הפצת התכנית ואיתור משתתפים

צוות התכנית דיווח שהמשתתפים מופנים ממחלקות הרווחה וכן ממסגרות אחרות שקשורות לאנשים עם מוגבלות, כגון בתי ספר לחינוך מיוחד ועמותות סיוע. הצוות מדווח שרבים מן המשתתפים שמעו על התכנית מפה לאוזן: "חבר מביא חבר", הורים שומעים מהורי משתתפים או מאנשי מקצוע בתחום וכדומה. לפי דיווחי הצוות יש רשימת המתנה לתכנית ואין להם קושי לגייס משתתפים.

על סמך דיווחי 12 המרואיינים אשר השיבו לשאלה, הקשר הראשוני ביניהם לבין צוות התכנית נוצר לרוב ביוזמת הצוות: 7 דיווחו כי צוות התכנית יצר קשר עם הוריהם ו-4 כי הצוות יצר קשר ישירות עמם. רק מרואיין אחד טען שהוא שיצר את הקשר עם צוות התכנית.

צוות התכנית מספר כי אכן ברוב המקרים הם אלה שיוצרים את הקשר הראשוני עם המשתתף לאחר שקיבלו פנייה מן ההורים, עובד סוציאלי במשרד הרווחה, עמותה שמכירה את הצעיר, מסגרת חינוכית וכדומה. עצם הפנייה של התכנית אל הצעיר ייחודית ונועדה להגיע לצעירים שלא היו פונים אל התכנית בעצמם. לאחר שנוצר הקשר, אנשי הצוות נפגשים עם הפונה לפגישה ראשונית, ובה הם מסבירים לו על התכנית ועורכים היכרות. לאחר הפגישה הראשונית, היוזמה למפגש נוסף צריכה לבוא מן המשתתף עצמו כביטוי לנכונות להתחייב לתכנית ולתהליך הכרוך בה.

6.2.2 הצטרפות לתכנית

מהמראיינים – 13 ציינו כי רצו להצטרף לתכנית, ואילו 3 לא היו בטוחים בזמנו שהם רוצים להצטרף.

המשתתפים שרצו להצטרף לתכנית התבקשו לפרט את הסיבה לכך :

כל ה-13 ציינו כי הסיבה היא רצון שמישהו יסייע להם – להתקדם באופן כללי/ למצוא כיוון בחיים (8), לפתח עצמאות (2), למצוא תעסוקה (2), לצאת ללימודים (2), ליצור קשרים חברתיים (1), להסתדר עם גורמים שונים (1).¹

כך תיארו זאת שניים מהמראיינים :

הרגשתי תקוע, לא מצליח. הבנתי שאני צריך עזרה מקצועית.

הייתי בשלב שלא היה לי כיוון בחיים, והם עזרו לי.

שלושת המראיינים שלא היו בטוחים שהם רוצים להצטרף לתכנית התבקשו להסביר מדוע : שניים לא נימקו מדוע. השלישי הסביר כי חשש שהתכנית לא תצליח לסייע לו, בעיקר בשל התנסויות קודמות לא מוצלחות.

צוות התכנית סיפר כי 4 אנשים החליטו אחרי פגישה או שתיים שלא להשתתף בתכנית. אנשים אלה לא רואיינו במסגרת המחקר הנוכחי והוגדרו כצעירים שלא השתתפו בה. על-פי הצוות לפחות 3 מהם יישמו רעיונות שהועלו במסגרת המפגשים שכן התקיימו אתם, ועל כן לתפיסת הצוות גם במקרים אלה הייתה לתכנית תרומה, למרות ההתערבות הקצרה.

6.2.3 התנהלות התכנית

מקום המפגשים - כמעט כל המשתתפים (14 מתוך 16) נפגשו עם המנטור בדרך כלל מחוץ לבית – בבית קפה או בקניון, ורק 2 מהם נפגשו עמו בביתם. מקום המפגשים נועד לקדם את מטרות התכנית. חברי הצוות מעוניינים שהמשתתפים יתארגנו ויצאו מהבית ומעדיפים לקבוע מקום מפגש שמצריך נסיעה שתאריך זמן כדי ליצור פעילויות נורמטיביות מתמשכות, מעבר למפגש עצמו. **משך המפגשים** - רוב המראיינים (11) דיווחו כי המפגשים ארכו כשעה. 3 דיווחו כי המפגש ארך כשעה וחצי, ו-2 דיווחו שארכו כשעתיים.

כל המראיינים (15 איש שהשיבו על השאלה) ענו כי משך המפגשים התאים להם.

תדירות המפגשים - רוב המראיינים (12) הביעו שביעות רצון מתדירות המפגשים. 1 היה מעדיף הפסקה ארוכה יותר בין מפגש למפגש, ואילו 3 משתתפים העידו כי היו מעדיפים הפסקה קצרה יותר בין מפגש למפגש.

¹ חלק מן המשתתפים ציינו יותר מסיבה אחת ולכן סכימת התשובות גבוהה מסך המראיינים.

משך התכנית - התכנית אמורה להימשך בין 3 ל-10 חודשים, ולעתים מעבר לכך. מרבית הראיונות (12 מתוך 16) התקיימו בזמן שהמראיינים עדיין השתתפו בתכנית. כמחצית המשיבים (8) הרגישו כי משך התכנית מתאים להם, וכמחציתם (7) היו מעדיפים שהליווי יימשך זמן רב יותר, בהם כאלה שעדיין לא סיימו את השתתפותם בתכנית.

מנגד, צוות התכנית חושב כי משך התכנית הולם. היו מראיינים שסיימו את התכנית לפני שסיימו את תקופת ההשתתפות המקסימלית, עד 10 חודשים, וכך אם יש משתתף אחר שזקוק למפגשים נוספים מעבר להגדרת התכנית, יש ביכולתו של הצוות "לגלוש" מעבר למכסה של 80 שעות על חשבון מכסת השעות של מי שניצלו פחות שעות.

6.2.4 מטרות המפגשים

לפי צוות התכנית במפגשים הראשונים מוגדרות עם המשתתף מטרותיו האישיות. הגדרת המטרות אינה מבוצעת באופן פורמלי. אין רישום משותף עם המשתתף, ולא מבוצע מעקב משותף מוסדר אחר השגת המטרות. למרות חוסר הפורמליות, להערכת הצוות כל משתתף יודע מה הן מטרות התכנית ומה הוא שואף להשיג באמצעותה.

ואכן, כמעט כל המראיינים (15 מתוך 16) אמרו שקבעו עם המנטור מה הן המטרות שהם מעוניינים להשיג בעזרתו. 14 מן המשתתפים פירטו את המטרות מזווית ראייתם. כמו כן, הצוות פירט את המטרות שנקבעו לפי תפיסתו. לפירוט המטרות ראה לוח 2.4².

לוח 4: המטרות האישיות על-פי דיווחי המשתתפים והצוות (בסדר יורד)¹ (N=14)

המטרה	הוגדרה לפי דיווח המשתתפים	הוגדרה לפי דיווח הצוות
תעסוקה	8	10
לימודים	5	8
דור (בעיקר יציאה מבית ההורים)	5	6
חיי חברה/ פנאי	4	4
שיפור העצמאות בניידות (למשל: נסיעה בתחבורה ציבורית, השגת רישיון נהיגה)	3	0
זוגיות	2	3
ניהול כספים	1	0
שמירה על בריאות	1	2
שיפור הקשר עם ביטוח לאומי/ רווחה	1	1
שיפור העצמאות	1	0
מיצוי זכויות	0	1

¹ כמעט כל המראיינים ציינו יותר ממטרה אחת, ולכן סכימת התשובות גבוהה מסך המראיינים.

נושא התעסוקה מרכזי והוגדר כמטרה לפי דיווחי הצוות אצל למעלה ממחצית מן המראיינים. נושאים נוספים שמספר רב יחסית של משיבים הגדירו כמטרות הם לימודים, דור וחיי חברה. יש מעט פערים בין דיווחי הצוות לבין דיווחי המראיינים, אך התמונה הכללית המתקבלת לגבי שכיחות המטרות דומה.

² כמעט כל המשתתפים ציינו יותר ממטרה אחת ולכן סכימת התשובות גבוהה מסך המראיינים.

בעת המפגשים המנטורים מסייעים לצעירים לאתר תחומי תעסוקה המתאימים להם, עוזרים באופן אקטיבי לחפש עבודה ומקשרים לארגונים/עמותות שיכולים לסייע בתחום זה (למשל "רמפה", "מגדלור"). תעסוקה היא נושא מורכב שפועלים בו מספר רב של גורמים. הצוות ציין כי היה שמח להעמיק את הידע שלו בתחום.

6.2.5 תוכן המפגשים

התכנית פועלת כשירות מכוון אדם, ולכן מתמקדים עם כל משתתף בנושאים שרלוונטיים לו, לאחר שהוגדרו מטרותיו בתכנית. על-פי צוות התכנית "בכל מפגש יש משהו תכליתי. אין לנו מנדט לטיפול פסיכו-דינמי. זה מקל על הפגישה שיש מיקוד תכליתי. כל התהליך מאוד אופרטיבי, מכוון מטרה".

חלק מן המפגשים הוקדשו לשיחות עם המשתתף וחלק לפעילויות שונות כגון ליווי למפגשים עם גורמים שונים או התנסויות (למשל נסיעה בתחבורה ציבורית). רק 2 מתוך 16 המרואיינים ציינו כי כדאי שהמפגשים יהיו יישומיים יותר ויתמקדו פחות בשיחות, כפי שאמר אחד המרואיינים: "לנסות בפועל ליישם דברים ולא רק לדבר".

לוח 5 מציג את תשובות המרואיינים לשאלה אם דיברו או ביצעו פעילות כלשהי עם המנטור לגבי נושאים שונים, ואם חלה בהם התקדמות. מדיווחי המרואיינים ניתן לראות כי יש נושאים שמרבית לעסוק בהם, ולרוב הם תואמים את מטרות התכנית כפי שהוגדרו עם המשתתפים.

לוח 5: הנושאים שבהם עסקו המפגשים, על-פי דיווחי המשתתפים (בסדר יורד)¹ (N=16)

מספר המשתתפים שענו כי:					הנושא
התקדמות לא חלה	התקדמות חלה	התקדמות חלה	דיברו או עשו משהו עם המנטור	התקדמות לא חלה	
1	3	4	4	12	איך לקבל את הזכויות והשירותים שמגיעים להם
1	3	3	4	11	עבודה
1	1	4	4	10	לימודים
0	5	2	2	9	איך ליצור קשר עם שירותים בקהילה כמו מועדון חברתי, חוג, מרכז צעירים
1	1	5	2	9	קשרים חברתיים
0	3	3	2	8	יציאה מן הבית לדיור עצמאי או לדיור מוגן
2	1	3	1	7	יצירת קשר עם בן/בת זוג
1	0	2	3	6	היחסים עם ההורים
1	2	1	1	5	איך להגיע לבד למקומות
0	0	2	2	4	איך לעשות סידורים במוסדות שונים (בנק, בטל"א, עירייה)
1	0	0	1	2	איך להסתדר עם כסף
0	0	0	1	1	עמידה בזמנים

¹ המרואיינים ציינו יותר מנושא אחד ולכן סכימת התשובות גבוהה מסך המרואיינים.

המרואיינים התבקשו בשאלה פתוחה לתאר מה המנטור עושה במפגשים. כולם השיבו כי המנטור מסייע, עוזר, מגשר, תומך או מכוון. למשל:

מייעצת לי, מסבירה לי, מדריכה אותי לאן לפנות ואיך לפנות

מסייע בתקשורת ביני לבין ביטוח לאומי

מדריכה אותי ומכוונת אותי לבחירה נכונה

מספר מרואיינים ציינו כי המנטור מסייע לחיזוק תחושת הביטחון העצמי שלהם. לדוגמה:

עזרת לי להאמין בי וביכולת שלי

ההרגשה שהמנטור תומך ומקשיב הייתה גם המאפיין העיקרי שצוין על-ידי המרואיינים, כאשר נשאלו מה הם אוהבים במפגשים.

מה שאני אוהבת במפגשים זה התמיכה הרבה של המנטור.

אהבתי את היחס החם שקיבלתי ואת תשומת הלב.

קשר טוב, תמיכה, הבנה, רצון לעזור.

מעבר ליחס הנעים, המנטור מספק סיוע שהמשתתפים מרגישים שלא היו יכולים לקבל מגורם אחר, כפי שהיטיב לבטא זאת אחד המרואיינים:

יש לי לדבר עם מישהו בנושאים שלא הייתי משתף בהם אנשים אחרים.

6.2.6 קשר עם גורמים מקצועיים

10 מתוך 16 המרואיינים דיווחו כי המנטור ליווה אותם במהלך התכנית לפגישות או סידורים עם גורמים אחרים, כגון ביטוח לאומי, מקומות עבודה, מוסדות לימודים.

צוות התכנית הוסיף דוגמאות: ליווי משתתפת לקניית בגדים לקראת התחלת עבודה חדשה, ליווי משתתף לפגישה עם שדכן.

מעבר לליווי המשתתפים הצוות מקיים קשרים עם גורמים שונים לצורך איסוף מידע על האפשרויות שמתאימות לכל משתתף ועל הזכויות המגיעות לו. תהליכים אלה מתרחשים לא רק במסגרת המפגשים עם המשתתפים.

המשתתפים נשאלו על קשר עם גורמים שונים, ואם המנטור סייע להם ליצור או לשמר קשרים אלה.

ל-9 מן המרואיינים היה בחצי השנה האחרונה קשר עם עובד סוציאלי במחלקת הרווחה ו-4 היו בקשר גם עם עובד סוציאלי בביטוח לאומי. 5 מהמרואיינים חשים כי המנטור סייע להם ליצור או לחזק את הקשר עם העובד הסוציאלי (4 התייחסו לקשר עם עובד סוציאלי ממחלקת הרווחה ו-2 התייחסו לקשר עם עובד סוציאלי בביטוח לאומי).

נוסף על הקשר של המשתתפים עם גורמי-חוץ והסיוע של המנטור לקשרים אלו, גם לצוות התכנית יש קשרים עם גורמים שונים, בעיקר עם נותני שירותים בתחום הרווחה. הצוות מעיד כי הקשר עם נציגי הביטוח הלאומי

הוא קשר טוב. אנשי הצוות מגיעים למוסד לביטוח לאומי עם המשתתפים, ונציגי הביטוח הלאומי שמחים על נוכחותם שכן הם מקלים את התקשורת ומסייעים לפתור אי-הבנות וליצור אווירה נעימה.

על-פי דיווחי הצוות, גם הקשר עם אנשי מחלקות הרווחה ברשויות בדרך כלל טוב, ויש חשיבה משותפת על טובת המשתתף.

6.2.7 השתתפות בחברה ובקהילה

גורמים נוספים שהמשתתפים ציינו שיש להם קשר אתם:

1. חברים - 14 משיבים ציינו כי יש להם קשר עם חברים, מתוכם 2 חשים כי המנטור עזר להם ליצור את הקשר עם חבריהם או לשמור עליו.
2. מסגרות לימודים מן העבר - 6 משיבים ציינו כי הם נמצאים בקשר עם מסגרות שלמדו בהן בעבר, 1 מהם חש כי המנטור עזר לו ליצור את הקשר עם מסגרת זו או לשמור עליו.
3. ארגונים לאנשים עם צרכים מיוחדים - 5 משיבים ציינו כי יש להם קשר עם ארגון/ים לאנשים עם צרכים מיוחדים, מתוכם 4 חשים כי המנטור עזר להם ליצור את הקשר עם ארגונים אלו או לשמור עליו.
4. התנדבות - 3 משיבים ציינו כי הם מתנדבים, מתוכם 1 חש כי המנטור עזר לו ליצור את הקשר עם ארגון ההתנדבות או לשמור עליו.

6.2.8 מעורבות המשפחות בתכנית

מ-16 המרואיינים – 7 דיווחו כי הוריהם היו מעורבים בתכנית. 3 ציינו כי ההורים תיווכו או סייעו ליצירת הקשר עם המנטור, ו-4 ציינו שהמנטור נפגש עם הוריהם ושההורים מעודכנים באופן כללי על המתרחש. צוות התכנית מספר על שונות גדולה באופי הקשר עם משפחות המשתתפים.

יש משתתפים שאין משפחה שאפשר לעבוד איתה, יש כאלה שנעזרים רבות במשפחה, ויש משפחות שמתנגדות ומפריעות.

העיקרון המנחה את צוות התכנית הוא עבודה ישירה מול המשתתף; הסתייעות במשפחה – במקרה שהדבר אפשרי ויש בו צורך.

6.2.9 סיום ההשתתפות בתכנית

מתוך 16 המרואיינים 12 עדיין השתתפו בתכנית בעת הריאיון, ו-4 סיימו את השתתפותם. הסיבות לסיום ההשתתפות שצינו ארבעת מרואיינים אלו היו (כל תשובה ניתנה על-ידי משתתף אחד) – השגת המטרות, הבנה שהתכנית לא עוזרת, סיום תקופת התכנית, ו-'לא יודעי'. הצוות סיפק בדיוק את אותן תשובות לגבי הסיבות לסיום ההשתתפות בתכנית, חוץ מן התשובה 'לא יודעי'. לפי הצוות הסיבה הייתה חוסר מחויבות של המשתתף לתהליך (התבטאה למשל באי-הגעה לפגישות).

מהמרואיינים שסיימו את התכנית, 2 הביעו עניין ביצירת קשר מחודש עם המנטור, אך לא ידעו להסביר מדוע הם מעוניינים בכך. 2 המרואיינים האחרים לא הביעו עניין ביצירת קשר מחודש עם המנטור, שכן לדבריהם הם אינם מרגישים צורך בכך. משתתף אחד דיווח שמאז סיום התכנית לא היה לו קשר עם המנטור בכלל, אחד העיד על קשר חד-פעמי ו-2 ציינו כי היה להם קשר עם המנטור יותר מפעם אחת.

התכנית אינה מכתובה קשר בין המנטור למשתתף לאחר סיום תקופת הליווי. עם זאת, בפועל נמצא כי הקשר נמשך לפעמים גם לאחר סיום התכנית כמענה לצורכי המשתתפים. יש לזכור כי המשתתפים בתכנית הם אנשים עם מוגבלות משמעותית, והיא ממשיכה להכביד עליהם גם לאחר תום התכנית. לכן יש לתת את הדעת לסוגיה של תכנית המשך לתכנית המנטורים או לשמירת הקשר עם המשתתפים ולהתערבות במידת הצורך. ראה פירוט ב"מסקנות ונושאים לדיון".

6.2.10 פעולת המנטורים כצוות

עבודת המנטור נעשית לבד מול המשתתף. עם זאת, ישנה חשיבות רבה לפעולה במסגרת קבוצתית, משום שהיא מאפשרת תמיכה מקצועית ורגשית למנטור בעבודה. אנשי הצוות תיארו את הדרכים שבהן הצוות משתף ותומך:

1. במפגש הראשון עם המשתתף נוטלים חלק חבר צוות ומנהלת התכנית.
2. מפגשי הדרכה קבוצתיים של הצוות בכל 3–4 שבועות.
3. פגישות משותפות של מנהלת התכנית והמנטור, כאשר יש מורכבות, קושי רגשי או כאשר יש להחליט על אופן הליווי המתאים למשתתף.
4. קשר טלפוני לפי הצורך, בעיקר לשיתוף אחרי פגישות קשות.

הפעילות הצוותית מאפשרת למנטורים ללבן סוגיות, לקבל מידע על תכניות, פתרונות וזכויות וכן לעשות "ונטילציה" ולקבל תמיכה רגשית.

6.2.11 הכשרת המנטורים ודרישות התפקיד

צוות התכנית כלל שלושה מנטורים (אחת מהם היא מנהלת התכנית) אשר עבדו בתכנית במשרה חלקית. לחברי הצוות יש תארים אקדמיים בפסיכולוגיה, עבודה סוציאלית או חינוך מיוחד. הצוות ציין שחשוב שתהיה למנטור השכלה בתחום רלוונטי והדגיש כי חשוב שיהיה לו ניסיון בעבודה עם צעירים עם מוגבלות. נעשה מאמץ לגייס מנטורים צעירים אך בעלי ניסיון וכן לכלול בצוות נשים וגברים במטרה להתאים למשתתף מנטור מאותו מין. הדמיון במין ובגיל מאפשר למשתתף לראות במנטור מודל לחיקוי וכן מאפשר פתיחות בנושאים שונים; כך לדוגמה עלה נושא הזוגיות בשיחות עם מספר משתתפים. אחת המראיינות סיפרה למשל כי במסגרת התכנית ניסתה להתחיל ללמוד, ושהעובדה שהמנטורית היא צעירה שלא מזמן למדה בעצמה סייעה לקשר ביניהן ולליבון נושא הלימודים. למרות היתרון של מנטורים צעירים, הצוות היה תמים דעים כי סטודנטים אינם מתאימים לתפקיד, כפי שתיאר זאת אחד מהם:

המנטור צריך להיות צעיר אבל לא צעיר מדי. צריך בגרות, בשלות להתמודד עם מצבים קשים. סטודנטים לא מתאימים לעבוד בעבודה הזו.

במהלך התכנית לא הופעל מערך הכשרה מובנה למנטורים. עיקר ההכשרה נעשתה בהדרכה אישית וחניכה מצד אנשי הצוות הוותיקים לחדשים ובלמידה קבוצתית של הצוות על תפקיד המנטור והדרך להתמודד עם דרישות התפקיד. יש לציין כי צוות התכנית הדגיש את החשיבות הרבה של הניסיון אשר נצבר על-ידי עמותת "כיוונים" בתכנית דומה עבור הבוגרים של מכינת "כנפיים", המכנה לחיים עצמאיים לצעירים עם מוגבלות.

6.3 תוצאות התכנית

6.3.1 שביעות רצון המשתתפים מן הליווי של המנטור

כפי שעולה מלוח 6, המשתתפים ביטאו שביעות רצון כללית גבוהה מהתמיכה והליווי שקיבלו מן המנטורים.

לוח 6: שביעות רצון של המשתתפים מהיבטים בקשר עם המנטור (N=16)

מסכים מאוד	מסכים	לא כל-כך	בכלל לא	
8	7	1	0	1. הרגשתי/ אני מרגיש בנוח לדבר עם המנטור על נושאים שמפריעים לי
8	7	1	0	2. הרגשתי/אני מרגיש שהמנטור שלי נמצא שם כשאני צריך אותו
9	6	1	0	3. אני הרגשתי/ מרגיש שאני יכול לסמוך על המנטור שלי
10	5	1	0	4. המנטור שלי מאמין בי וביכולת שלי לשנות דברים בחיים שלי
6	9	1	0	5. המנטור עוזר/ עוזר לי לפתור בעיות
5	9	1	0	6. המנטור עוזר לי להבין דברים שאני צריך להשתפר בהם
10	5	1	0	7. אני מרוצה באופן כללי מן התמיכה והליווי של המנטור

בחינת הממצאים מראה שביעות רצון גבוהה מהקשר עם המנטור (כדברי המרואיינים, המנטור מאמין במשתתף וביכולותיו, אפשר לסמוך עליו, הוא עומד לרשות המשתתף, נוח לדבר אתו) ושביעות רצון מעט נמוכה יותר מהסיוע שהתקבל מהמנטור בפתרון בעיות (עוזר לפתור בעיות, עוזר להבין דברים שהמשתתף צריך להשתפר בהם). רק משתתף אחד הביע שביעות רצון כללית נמוכה יחסית והרגיש פחות טוב לגבי כל ההיבטים של הקשר עם המנטור שעליהם נשאל.

כל המרואיינים השיבו כי היו ממליצים לאדם אחר, במצב דומה לזה שהיו בו, להיפגש עם מנטור.

6.3.2 השגת המטרות האישיות של המשתתפים

הן המשתתפים והן הצוות נשאלו אם הגדירו יחד מטרות בתחומים מסוימים, ואם כן, אם המטרות הושגו במלואן, בחלקן או כלל לא. לוח 7 בודק עד כמה לדעת המשתתפים והצוות הושגו מטרות המשתתפים בתכנית.

לוח 7: המטרות האישיות שהמשתתפים והצוות החליטו עליהן ומידת השגתן, לפי המרואיינים ולפי הצוות (בסדר יורד), (N=16)

על-פי הצוות				על-פי המשתתפים				המטרות
לא השיגו את המטרה	השיגו חלקית את המטרה	השיגו את המטרה	החליטו על המטרה	לא השיגו את המטרה	השיגו חלקית את המטרה	השיגו את המטרה	החליטו על המטרה	
2	2	6	10	3	4	1	8	תעסוקה
	5	3	8	2	1	2	5	לימודים
1	3	2	6	1	3	1	5	דיוור (בעיקר יציאה מבית ההורים)
	2	2	4	2	1	1	4	חיי חברה/ פנאי
			0					שיפור נייחות (למשל: נסיעה בתחבורה ציבורית, השגת רישיון נהיגה)
	1	2	3	1	1	1	3	זוגיות
			0		2		2	ניהול כספים
		2	2		1		1	שמירה על בריאות
		1	1			1	1	שיפור הקשר עם ביטוח לאומי/ רווחה
			0		1		1	שיפור העצמאות
		1	1				0	מיצוי זכויות

כל אחד מהמשתתפים שהשיבו על השאלה ציין בין מטרה אחת לחמש מטרות. בדקנו כמה מ-14 המרואיינים אשר השיבו על השאלה, השיגו לפחות מטרה אחת.

♦ 4 משתתפים השיבו כי השיגו לפחות מטרה אחת באופן מלא, 7 השיבו כי השיגו לפחות מטרה אחת באופן חלקי, ו-3 השיבו כי לא השיגו אף מטרה במסגרת התכנית.

♦ הצוות דיווח כי 10 משתתפים השיגו לפחות מטרה אחת באופן מלא, 2 השיגו לפחות מטרה אחת באופן חלקי, ו-2 מרואיינים לא השיגו אף מטרה במסגרת התכנית.

ניכר כי צוות התכנית סבור שחלק גדול יותר מן המטרות שהוגדרו עם המשתתפים בתכנית אכן הושגו, ואילו המשתתפים בתכנית מעידים על הצלחה מועטה יותר בהשגת המטרות.

ההבדל בין דיווחי הצוות לדיווחי המשתתפים נובע ככל הנראה מנטייתם של אנשי הצוות להתייחס להשגת יעדי ביניים (כגון ריאיון עבודה) לעומת נטייתם של המשתתפים להתמקד בהשגת מטרות סופיות (כגון השמה בעבודה).

6.3.3 קידום תפקוד עצמאי בקהילה והשתתפות בתחומי חיים משמעותיים בקרב המרואיינים

סעיף זה עוסק בשינויים בתחומי חיים מרכזיים בקרב המרואיינים, בין שהוגדרו כמטרה ובין שלא הוגדרו כך.

א. לימודים ותעסוקה

- ♦ 3 מתוך 16 המרואיינים דיווחו כי הם לומדים במועד ביצוע הריאיון (קורסים באבטחת איכות, מחשבים, הכנה לעבודה במוקד טלפוני).
- ♦ 7 מתוך 16 המרואיינים דיווחו כי הם עובדים בעת הריאיון. מתוכם, 5 דיווחו כי עבדו עוד לפני תחילת השתתפותם בתכנית, אך לגבי אחד מהם צוות התכנית טוען כי עבד בעבר, אולם לא בעת הצטרפותו לתכנית. לכן רק 4 עבדו כשהצטרפו לתכנית. מכאן ש-3 משתתפים מצאו עבודה במהלך בתכנית.
- ♦ מתוך השבעה, 5 מועסקים בשוק החופשי, 1 בעבודה נתמכת ו-1 בעבודה מוגנת. 3 אנשים מועסקים במשרה מלאה (40–45 שעות בשבוע) ו-4 באופן חלקי (10–30 שעות בשבוע).
- ♦ 4 מן המועסקים מעידים כי הם מרוצים מעבודתם ו-3 אינם מרוצים.

ב. דיור

בעת הראיון לא דיווחו המרואיינים על שינוי בתחום הדיור.

ג. מעבר ממצב של ניתוק ובידוד חברתי למעורבות אקטיבית

- ♦ **שיפור בחיים החברתיים -** 4 מתוך 16 המרואיינים חשים כי חל אצלם שיפור בחיים החברתיים מאז שהצטרפו לתכנית, ואילו השאר אינם חשים שחל אצלם שינוי. נוסף על כך, על-פי דיווח צוות התכנית, נכון לחודש דצמבר 2014, 5 החלו בפעילות פנאי מוסדרת (למשל חוג ספורט, חוג תאטרון). בתחום הזוגיות – 2 נמצאים כיום בזוגיות חדשה. משתתף נוסף מצא זוגיות במהלך התכנית, אך זו הסתיימה.
- ♦ **הגברת האקטיביות -** הצוות מדווח כי לרבים מן המשתתפים יש נטייה לבחור במנגנון של הימנעות. ההשתתפות בתכנית מאלצת אותם להיות יותר אקטיביים, להתמודד ולא להימנע. עצם ההגעה למפגש היא כבר פעילות אקטיבית. המשתתף צריך לקום, להתלבש, ללכת ברגל ולנסוע באוטובוס, לשבת במקום ציבורי. מעבר לכך, במסגרת התכנית המשתתף נדרש לבצע פעולות שונות כדי להשיג את המטרות שהוגדרו. פעולות אלו כוללות למשל הגעה למוסד לביטוח לאומי, בירור פרטים על קורסים, כתיבת קורות חיים, הגעה לראיונות עבודה, הרשמה והשתתפות בחוג ועוד.

6.3.4 חיזוק וגיבוש של זהות עצמית ותחושת מסוגלות אישית

לפחות לחלק מן המשתתפים התכנית מסייעת לקבל את המוגבלות. למשל, משתתף סיפר שאחת המטרות שלו היא זוגיות, ושבעקבות התכנית נרשם לאתר היכרויות של אנשים עם מוגבלות. לפני התכנית לא היה מוכן להיפגש עם אישה שיש לה מוגבלות. יש גם משתתפים שלומדים להכיר את עצמם ולהאמין יותר ביכולות שלהם ומשפרים את הביטחון העצמי שלהם. כפי שאומרים משתתפים שונים:

המנטורית עזרת לי להבין מה אני רוצה מעצמי, מה היכולות שלי, ואיך אני יכולה לשפר את העצמאות שלי.

המנטור מחזק את הכוחות שלי ואת האנרגיות הטובות שלי.

למדתי על עצמי דברים.

6.3.5 הישגי המשתתפים חצי שנה לאחר הראיונות

בדצמבר 2014, כעבור חצי שנה ממועד הראיונות במהלך התכנית, נשאלו חברי צוות המנטורים על השינויים אשר חלו בקרב המשתתפים, בין שהתראיינו ובין שלא. כל המשתתפים פרט לשניים סיימו במועד זה את התכנית. אצל כל משתתף נבדק אם חלו שינויים באחד מן התחומים האלה:

1. מציאת תעסוקה או שיפור תעסוקה

2. יציאה ללימודים

3. יציאה לדיור עצמאי

4. השתתפות בתכנית לצעירים

5. שיפור בתחום חברתי, כולל פעילויות פנאי וזוגיות

6. מימוש זכויות במסגרת סל שיקום.

לעומת זאת חיפוש עבודה או חיבור לביטוח לאומי, חשובים ככל שיהיו, לא נמנו כהישג בפני עצמו.

בלוח 8 אפשר לראות כי מתוך 29 משתתפים, ל-21 איש נרשם הישג בתכנית לפי אחד הקריטריונים שברשימה, על-פי דיווחי הצוות.

לוח 8: תחומי ההישגים בתכנית, על-פי דיווח צוות התכנית (N=29)

תחום ההצלחה	מספר המשיגים
מציאת תעסוקה	6
שיפור תנאי ההעסקה	3
יציאה ללימודים	5
יציאה לדיור עצמאי	6
השתתפות בתכנית צעירים ("כיוונים", שירות לאומי)	5
שיפור בתחום חברתי, כולל פעילויות פנאי וזוגיות	6
מימוש זכויות במסגרת סל שיקום	1

לפירוט על כל אחד ממשתתפי התכנית ראה לוח 11 בנספח ב. יש לציין כי שיפור בתנאי ההעסקה ושיפור בתחום חברתי היו מלווים תמיד בהישג אחר נוסף.

6.3.6 גורמים התורמים להצלחת התכנית

אנשי הצוות העלו מספר גורמים אשר תורמים להערכתם לסיכויי ההצלחה של משתתפים בתכנית:

1. משפחה התומכת בהשתתפות הצעיר בתכנית ובהתקדמות שלו לעצמאות;

2. משתתפים המכירים במוגבלותם - משתתפים כאלה יכולים ביתר קלות להפיק תועלת מן הסיוע שהתכנית מציעה;

3. יכולת ניידות - על המשתתף להגיע למפגשים ולהיות אקטיבי כדי להתקדם בתחומים שהוגדרו עמו. קושי בניידות עלול להוות חסם משמעותי;

4. פניות רגשית להשתתפות בתכנית - אדם בדיכאון או בתקופה מורכבת מבחינה רגשית איננו מסוגל להפנות אנרגיות ולפנות משאבים הנדרשים להשתתפות בתכנית.

7. מסקנות ונושאים לדיון

מכלל המידע שנאסף במחקר עלו מספר מסקנות ונושאים לדיון בפיתוח וההטמעה של התכנית.

7.1 ייחודיות התכנית בדרכי הפעולה ובמענה שהיא נותנת

תכנית המנטורים ייחודית בקהל המטרה שאליו היא מיועדת, במטרותיה ובדרכי פעולתה:

- ♦ התכנית הנה תכנית מעבר לחיים עצמאיים לצעירים עם מוגבלות המשתתפים במידה מועטה בלבד בפעילות בחברה ובקהילה.
- ♦ הפעילות מול המשתתף נעשית על-ידי איש מקצוע הפועל כמנטור, על בסיס פגישות אישיות מחוץ לבית, שלא במסגרת פורמלית.
- ♦ הפעילות מתמקדת בהשגת מטרות אישיות של המשתתף אשר נקבעות במשותף על-ידי המשתתף והמנטור בהתאם לעקרונות של שירות מכוון אדם. התכנית מוגבלת בזמן ובמספר הפגישות.
- ♦ מתוך 29 משתתפים, 21 איש השיגו הצלחה לפחות באחד מן התחומים האלה: מציאת תעסוקה, יציאה ללימודים, יציאה לדוור עצמאי, השתתפות בתכנית לצעירים, מימוש זכויות במסגרת סל השיקום של משרד הבריאות.

7.2 אופייה המיוחד של עבודת המנטורים

עבודת המנטורים מורכבת ואיננה שגרתית. היא דורשת גמישות ויצירתיות וכוללת עמימות ואי-ודאות.

לוקח זמן עד שמבינים מה בדיוק המשתתף רוצה, וגם עד שרואים תוצאות.

קביעת הגבולות של המנטור מול המשתתף גם היא איננה פשוטה, במיוחד במסגרת המפגשים אשר אינם נערכים במשרד אלא בבית קפה ובאווירה לא פורמלית. צוות התכנית מציין כי עבודת המנטור שוחקת, נעשית בבדידות ויוצרת עומס נפשי ניכר. נוסף על כך, למנטורים דרוש ידע מקיף על מערכת השירותים והזכויות המורכבת הרלוונטית למשתתפים. טולוב (2015) מצביע על חסמים מרכזיים להצלחת תכניות ממוקדות אדם הקשורים לצוות התכנית, כגון אי-יציבות (עזיבה לפני שנבנית תכנית אישית למשתתף), מחסור בזמן להקדיש למימוש התכנית והעדר הכשרה.

7.3 מסגרת ההעסקה וההכשרה של המנטורים

נראה כי יש לייחס חלק ניכר מהישגי התכנית הנוכחית לצוות. ראשית, לכל אחד מחברי הצוות יש רקע והכשרה אקדמיים וניסיון באחד מתחומי הטיפול. מעבר לכך הצוות מסור, מחויב לתכנית ומשקיע מאמצים רבים. השתייכות הצוות לארגון בעל ניסיון, עם תורה מקצועית מגובשת, מסייעת לכל אלה. חשוב ללמוד מן הניסיון של חברי הצוות ולהעביר את הידע שלו הלאה לאנשי צוות אשר יצטרפו לתכנית בהמשך.

לרקע המקצועי ולהכשרת המנטור חשיבות מכרעת בהצלחת התכנית. צוות התכנית מציע לפתח תכנית הכשרה ייעודית למנטורים בתחום של מיצוי זכויות והכרת דרכים להשגת המטרות המוגדרות עם המשתתפים במסגרת התכנית. הצוות סבור שלחניכה של מנטור חדש על-ידי מנטור ותיק יש חשיבות רבה בהכשרת המנטורים הצעירים. נוסף על כך המליץ הצוות לשמר את היקף העסקת המנטור במשרה חלקית,

כפי שהדבר נעשה כיום, ואולי אף להגביל את משך תקופת ההעסקה בתפקיד זה. כך תימנע להערכת הצוות שחיקה של המנטורים ותתאפשר יצירת צוותים עם מגוון עובדים.

היבט נוסף אשר עלה במהלך המחקר כבעל חשיבות לעבודת המנטורים הוא עבודת הצוות והתמיכה הרגשית והמקצועית בין חברי הצוות. צוות רחב ומגוון יקל לגבש קבוצת תמיכה מקצועית ורגשית למנטור ויאפשר למצוא ביתר קלות מנטורים מתאימים אשר ישמשו מודל לכל אחד מן המשתתפים בהתאם למאפייני האישיים.

7.4 הגדרת מטרות

במסגרת ההגדרה של מודל ההפעלה ראוי לתת את הדעת להבחנה בין סוגי המטרות למשתתפים בתכנית, לפי שני ממדים:

- ♦ מטרות ביניים מול מטרות סופיות: למשל, מציאת תעסוקה למשתתף תיחשב מטרה סופית. לעומת זאת חיפוש עבודה או חיבור לתשתיות הביטוח הלאומי ייחשבו מטרות ביניים הבאות לשרת את השגת המטרות הסופיות בהמשך.

- ♦ מטרות ראשיות מול מטרות משניות: כיום יש לכל המטרות משקל שווה בעיני הצוות, בהתאם לתפיסה של שירות מוכוון אדם הרואה במשתתף את הגורם הקובע את מטרות הליווי לפי צרכיו ורצונותיו. עם זאת, התכנית מתוכננת לפעול במסגרת מערך שירותי הרווחה שבו באופן טבעי המשאבים מוגבלים ועל הצוות והמשתתף להחליט במה להתמקד. מאליהן עולות שאלות כגון, האם יציאה לדיור מחוץ לבית שקולה לפעילות פנאי? האם לייחס לזוגיות אותו משקל שמייחסים ללימודים?

7.5 תעסוקה

בראיונות עם כל הגורמים עלתה החשיבות הרבה של נושא התעסוקה למשתתפים והמקום המרכזי שהוא תופס במפגשים עם המנטורים. נושא התעסוקה מצוין בספרות כאחד האתגרים המרכזיים העומדים בפני צעירים בכלל, ובפני צעירים עם מוגבלות בפרט (נאון, 2009; נאון, כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2013; קטן, 2009; שרעבי ומרגלית, 2012). חשוב להדגיש במיוחד את הנושא בהכשרת המנטורים ובבניית בסיס הידע התומך בפעילותם. כמו כן מומלץ לשקול לשלב בתכנית גורם מקצועי בתחום התעסוקה אשר יוכל לסייע למנטורים או לעבוד ישירות עם המשתתפים בהכוונה מקצועית ובפיתוח או שיפור של המיומנויות הרלוונטיות להשתלבות בעבודה: ניהול זמן, ניהול תקציב, קבלת מרות, עבודת צוות ועוד.

7.6 אוכלוסיות שאין משתתפות בתכנית

רוב משתתפי התכנית משתייכים למגזר היהודי-חילוני. התכנית במתכונתה הנוכחית כוללת מעט משתתפים מן המגזר הערבי והמגזר החרדי, אף שלדברי הצוות יש צורך בתכנית גם במגזרים אלו. בעבר נעשה ניסיון ליצור קשר עם גורמים מטפלים במגזר הערבי כדי שיפנו משתתפים לתכנית, אך הניסיון לא צלח. הרחבת התכנית למגזר הערבי ולמגזר החרדי תחייב התארגנות במספר מישורים:

1. מציאת דרכי קשר, הפצה ופרסום מתאימים

2. איתור והכשרה של אנשי צוות מתאימים, רצוי מן המגזר הערבי והחרדי, אשר יוכלו לתקשר עם המשתתפים בשפתם, לפי הקודים התרבותיים המתאימים להם, ולשמש להם מודל

3. התאמת דרכי הפעילות לתרבות הייחודית לכל מגזר, למשל, תכנית המנטורים מעודדת מטבעה פיתוח עצמאות של המשתתפים, אך זו עלולה לעמוד בניגוד לערכי מסורת של החברה במגזר הערבי והחרדי. לדברי הצוות: "התכנית מעודדת עצמאות, וזה יכול להיות מנוגד לערכים המסורתיים. צריך לעשות התאמה תרבותית".

7.7 משך הליווי

משך הליווי עומד כיום, על-פי הגדרה, על 80 שעות למשתתף, והן מתפרשות על פני 3–10 חודשים. לתחושת צוות התכנית מדובר בפרק זמן סביר. גם אם פה ושם יש צורך ביותר שעות, אפשר לקזז אותן עם שעות ליווי במקרים שבהם היה הליווי קצר יותר. הצוות סבור שחשוב לאפשר השתתפות בתכנית במשך שנה במקרים המעטים שבהם יש צורך במפגשים נוספים.

7.8 מעקב

מחקרים על תכניות מעבר ממליצים על תכניות ארוכות-טווח המלוות את המשתתף לאורך זמן, גם בשלב ההתנסות המעשית במעברים השונים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ויורוביץ, 2009; שרעבי ומרגלית, 2012). המשתתפים בתכנית המנטורים שייכים לאוכלוסייה חלשה במיוחד אשר עשויה להזדקק לסיוע ותמיכה לאורך זמן. למרות האמור לעיל, "נתיב לעצמאות" היא תכנית קצרת-טווח. במתכונת הנוכחית, הליווי נמשך עד שנה לכל היותר, ועם סיומה אמור להסתיים הקשר של המשתתף עם התכנית. יש לבחון את האפשרות למסד מערך מעקב טלפוני אחר המשתתפים כעבור חצי שנה או שנה, כדי לאפשר התערבות וסיוע לאלו מהם אשר עשויים להזדקק לכך לאחר תום התכנית.

7.9 דגם התערבות קצר מועד

אנשי הצוות ציינו כי יש בפועל שני דגמי התערבות וטיפול אופייניים:

1. הליך מלא - כולל מפגשים עם המשתתף, קביעת מטרות ופעולות וצעדים להשגת המטרות המבוקשות.
2. הליך קצר של מתן מידע, הכוונה או חיבור לשירות מסוים - כולל לעתים גם פעולה מול קרובי משפחה. בדרך כלל בוחרים בשיטה זו אם הצעיר איננו מעוניין להשתתף בתהליך המלא או אם היכולת שלו להפיק ממנו תועלת נמוכה.

מחקר זה עסק רק בהתערבויות מן הדגם הראשון, המהוות את רוב מקרי ההתערבות בתכנית בכלל ואשר תואמות את מודל הפעלת התכנית המתוכנן. עם זאת, גם להתערבויות מן הסוג השני ישנה תרומה למשתתפים ויש לשקול לראות בהן חלק בלתי נפרד משיטת ההפעלה של התכנית.

7.10 תיעוד התכנית

נכון להיום התכנית פועלת ללא מודל הפעלה כתוב אשר יכול לשמש להרחבת התכנית ופיתוחה בהמשך. יש מקום לנסח מודל העוסק בנושאים כמו בניית התכנית האישית ומטרות הליווי, קווים מנחים ליישום הליווי לצעירים, הגדרת תחומי ההתערבות ותפקיד המנטור, מתי יש לסיים את הליווי, מתי ניתן לחרוג מהקצאת השעות שנקבעה וכיצד עובר משתתף למנטור אחר אם יש תחלופה בצוות.

- אזרחי, י'; הנלה, ב'; עובדיה, נ'; מרטנס-בן אריה, ג'. 2007. **פעילות מרכזי צעירים - דוח ביניים II**. מרטנס הופמן, תל אביב.
- הכהן-וולף, ח'; סבו, ב'; מארק, ד'. 2010. **"כנפיים" – מכינה לחיים: תכנית שילוב נכים בלימודים ובשירות אזרחי**. המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון והאגף לפיתוח שירותים, ירושלים.
- טולוב, י'. 2015. **שירות ממוקד אדם – מסמך רקע**. מסד נכויות, ג'וינט ישראל, ירושלים. (טרם פורסם)
- כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; יורוביץ, ל'. 2009. **מעבר לעולם העבודה וקידום תעסוקתי: תכניות בעבור בני נוער וצעירים בסיכון – בארצות-הברית ובמדינות נוספות ב-OECD – סקירת ספרות**. דמ-09-521, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- מסד נכויות. 2014. **מודל תכנית נתיב לעצמאות**. מצגת מנובמבר 2014, ג'וינט ישראל, ירושלים.
- מפעם. 2013. **הכשרת מנטורים ליווי יועצים משפטיים חדשים ברשויות מקומיות**.
- נאון, ד'; כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; ואזן-סיקרון, ל'; הדר, י'; קונסטנטינוב, ו'. 2013. **השתלבות צעירים בתעסוקה – משאבים, חסמים וצרכים**. דמ-14-650, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- נאון, ד' (עור'). 2009. **מבוגרים בעלי מוגבלות בישראל**. דמ-09-537, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- קטן, י'. 2009. **צעירים בישראל – בעיות, צרכים ושירותים – תמונת מצב ומבט לעתיד**. משרד הרווחה והשירותים החברתיים, אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה, ירושלים.
- שרעבי, ע'; מרגלית, מ'. 2012. **תוכניות מעבר מבית הספר לעולם העבודה לבני נוער עם מוגבלויות**. משרד הרווחה, אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה ואגף השיקום, ירושלים.
- Blalock, G.; Patton, J.R. 1996. Transition and Students with Learning Disabilities. **Journal of Learning Disabilities** 29(1):7-17.
- Sanderson, H. 2000. In: Van Dam, T.; Ellis, J.; Sherwin, J. 2008. **Person Centred Planning: A Review of the Literature Strengthening Person Centred Planning in the Community Participation Program**. Prepared by the ACU Consortium for the NSW Department of Ageing Disability and Home Care.
- Van Dam, T.; Ellis, J.; Sherwin, J. 2008. **Person Centred Planning: A Review of the Literature Strengthening Person Centred Planning in the Community Participation Program**. Prepared by the ACU Consortium for the NSW Department of Ageing Disability and Home Care.

נספח א: סוגי המוגבלויות של משתתפי התכנית

סוג המוגבלות תואר על-ידי צוות התכנית לגבי כל 29 המשתתפים (גם משתתפים אשר לא רואיינו במהלך המחקר). לוח א' להלן מציג את פירוט המוגבלויות. ל-13 מן המשתתפים יש יותר מתחום מוגבלות אחד והם נספרו בכל אחד מתחומי המוגבלות הרלוונטיים, על כן הסכימה גבוהה מ-29.

לוח א'1: משתתפי התכנית במועד המחקר לפי מוגבלות, על-פי דיווח הצוות

מספר משתתפים	
8	לקות למידה/ קשיי קשב וריכוז
8	מוגבלות ראייה
7	מוגבלות פיזית
6	מוגבלות נפשית
5	אספרגר
5	מוגבלות שמיעה
4	אפילפסיה
2	מוגבלות שכלית
29	סה"כ מספר המשתתפים

נספח ב: תוצאות התכנית

בחודש דצמבר 2014 ערך צוות המחקר שיחות עם המנטורים ובירר מה עושים משתתפי התכנית בתחומים שונים שהתכנית עסקה בהם ואם חוברו לעיסוק משמעותי כלשהו. לוח 11 להלן מציג את פירוט הממצאים:

לוח 11: הישגי המשתתפים בתכנית במועד המחקר, על-פי דיווח צוות התכנית בדצמבר 2014

מספר סידורי	האם נרשם הישג ¹	תחום ההישג	מצב המשתתף, נכון לחודש דצמבר 2014
1.	כן	יציאה ללימודים	מסיים קורס תיקון סמרטפונים ומחפש עבודה באופן פעיל
2.	כן	הצטרפות למסגרת צעירים	הצטרף למסגרת הבוגרים של עמותת כיוונים ומחפש עבודה באופן פעיל
3.	כן	הצטרפות למסגרת צעירים, סיום קורס QA (בדיקת תוכנה)	הצטרף למסגרת הבוגרים של עמותת כיוונים, יצר קשר עם ביטוח לאומי, מחפש עבודה באופן פעיל, הצטרף לחוג אופניים
4.	כן	מציאת תעסוקה	מצא עבודה
5.	כן	הצטרפות למסגרת צעירים	משרת בשירות לאומי
6.	כן	מציאת תעסוקה, שיפור בתחום החברתי	מצא עבודה, התחתן/עומד להתחתן, הצטרף לחוג תאטרון
7.	כן	מציאת תעסוקה, חיבור למסגרת שיקומית	מצא עבודה, יצר קשר במטרה להתחבר ל"מגדלור", רכש דירה לאחר מגורים בשכירות
8.	כן	הצטרפות למסגרת צעירים, שיפור בתחום החברתי	הצטרף למסגרת הבוגרים של עמותת כיוונים והשתתף בפעילות חברתית באופן קבוע, מצא זוגיות (הקשר הסתיים)
9.	כן	דיוור עצמאי, שיפור בתנאי התעסוקה	יצא לדיוור עצמאי בקהילה, שיפר את תנאי התעסוקה במקום שבו עבד עוד לפני ההצטרפות לתכנית
10.	כן	הצטרפות לתכנית דיוור נתמך	הצטרף לתכנית דיוור נתמך, יצר קשר עם ביטוח לאומי ובית אקשטיין, אין שינוי במצב התעסוקתי (עבודה בעבודות זמניות לפני התכנית ואחריה)
11.	כן	מציאת תעסוקה	מצא תעסוקה במפעל שמייצר מוצרים לתעשייה הביטחונית – תעסוקה ההולמת את יכולותיו
12.	כן	יציאה ללימודים, שיפור בתנאי התעסוקה, שיפור בתחום החברתי	למד קורס מחשבים, שיפר את תנאי התעסוקה במקום שעבד בו עוד לפני ההצטרפות לתכנית, מצא זוגיות
13.	כן	מציאת תעסוקה, דיוור עצמאי	מצא תעסוקה באחזקה וניקיון, יצא לדיוור עצמאי בקהילה (עבר לגור עם חבר)
14.	כן	מציאת תעסוקה, חיבור לביטוח לאומי, שיפור בתחום החברתי	מצא עבודה בבית קפה. יצר קשר עם ביטוח לאומי, עוסק בפעילות פנאי ספורטיבית (חוג קט-רגל וחדר כושר 3 פעמים בשבוע)

15.	כן	דיוור עצמאי	יצא לדיוור חוץ-ביתי במסגרת של משרד הרווחה. היציאה נעשתה בעקבות צו, ללא שיתוף פעולה מצד המשפחה
16.	כן	דיוור עצמאי	עבר מרצון למסגרת דיוור חוץ-ביתי מטעם משרד הרווחה
17.	כן	הצטרפות לתכנית דיוור עצמאי	הצטרף לתכנית דיוור נתמך
18.	כן	הצטרפות למסגרת צעירים, שיפור בתחום חברתי	משרת שירות לאומי, יש לו מינוי לחדר כושר (עושה בו שימוש פעיל)
19.	כן	יציאה ללימודים, שיפור בתנאי התעסוקה	סיים קורס צילום, בודק לגבי קורס המשך. שיפר את תנאי ההעסקה (השכר מתקבל ממקום התעסוקה, וקודם לכן התקבל מעמותה. כעת מדובר בשכר על עבודה ולא בחסדים)
20.	כן	יציאה ללימודים	סיים קורס QA לבדיקת תוכנה ויצר קשר עם ביטוח לאומי
21.	כן	מימוש זכויות במסגרת סל שיקום	יש לו קשר עם סל שיקום של משרד הבריאות
22.	לא		יש לו רצון ללמוד, לעבוד ולצאת מבית ההורים, אך לא נרשמה התקדמות משמעותית בפועל
23.	לא		הפסיק את ההשתתפות בתכנית לאחר 4-5 פגישות, ללא התקדמות
24.	לא		בעת ההשתתפות בתכנית עסק ביציאה מן הבית לדיוור חוץ-ביתי של משרד הרווחה ובמציאת פעילות פנאי. לא חלה התקדמות.
25.	לא		משנה תדיר את סדרי העדיפויות, ללא התקדמות ממשית
26.	לא		לא מראה מוטיבציה לשינוי ולא משתף פעולה עם המנטור
27.	לא		לומד תורה ומחפש עבודה. בפועל לא חל שינוי במצב התעסוקתי. בעבר גר עם אמו, כעת לבד, אבל כיוון שהאמא עזבה את הבית ולא עקב צעד פעיל מצדו
28.	לא		היה לו עניין לצאת לגור בהוסטל. המשפחה התנגדה מאוד
29.	לא		התקיימו מעט פגישות ללא התקדמות

¹ הישג נחשב מציאת תעסוקה או שיפור תעסוקה, יציאה ללימודים, מימוש זכויות במסגרת סל שיקום, יציאה לדיוור עצמאי, חיבור לתכנית לצעירים וכן שיפור בתחום חברתי, כולל פעילויות פנאי וזוגיות. לעומת זאת חיפוש עבודה אקטיבי, עיסוק בפעילות פנאי או חיבור לביטוח לאומי אינם נחשבים הישג משמעותי.